

komen over deze, voor Java geheel nieuwe, vogelsoort ontwikkelen zich oorspronkelijk als gewone nachtreigers, doch eerst nu, dus na ongeveer twee jaar, gaat het uiterlijk zich wijzigen en komt de kenmerkende vleugelkleur van *Nycticorax caldonicus* te voorschijn. Men was eerst van meening, dat zich bij het uithalen van het nest een vergissing had voorgedaan, maar nu blijkt toch, dat dit niet het geval is geweest. Met interesse zie ik in De Tropische Natuur bijzonderheden tegemoet omtrent de verdere ontwikkeling dezer jonge dieren, die in den besten welstand, temidden van gewone nachtreigers in een ruim hok opgroeien, evenals trouwens alle dieren in dezen mooien dierentuin.

De groote vermoeienissen, gepaard gaande met het fotografeeren van vogels in min of meer hooge boomen, die men telkens bij het maken van een foto moet beklimmen in een gebied, waar men voortdurend tot over de knieën in de modder loopt, en dat in een hitte, die vaak haast ondragelijk is — gevoegd bij het gevaar van malaria en andere infecties — worden geheel vergeten als men zóó veel te zien krijgt. Ik vond het dan ook lang niet aangenaam reeds zoo spoedig van mijn Soerabajasche vrienden afscheid te moeten nemen.

Ik hoop, dat ik het voorrecht mag hebben nog eens terug te keeren, en dan voor een langere periode dan nu het geval was.

Buitenzorg, Maart 1935.

A. HOGERWERF.

HERINNERINGEN VAN EEN ENTOMOLOOG AAN HET EILAND BATJAN

(II).

Laat ik nu nog een paar woorden zeggen over mijn tocht naar de zg. damarbosschen boven Belam-Belam en dan besluiten met een kort verhaal over de beklimming van den Sibela. Ik spreek hier opzettelijk van „zg.” damarbosschen, want wat ik ervan te zien kreeg waren slechts enkele boomen, die op vrij grooten afstand van elkaar verspreid in het oerbosch stonden. Deze boomen waren van uiteenloopenden leeftijd, de oudste exemplaren imponeerden door fabelachtige afmetingen en kaarsrechten groei. De tapwijze, de harsafscheiding en de eigenaardige knobbelvorming als gevolg van het een en ander, blijkt uit de hier gereproduceerde foto's (fig. 10 en 11). Merkwaardig genoeg ontbrak hier elke damar-opslag — op andere plaatsen moet deze, volgens den Amboneeschen gids, die mij vergezelde wél voorkomen, — zoodat wanneer deze boomreuzen hier eenmaal tot het verleden zullen behooren, 't met deze damarbosschen — men vergeve het euphemisme — voor goed gedaan zal zijn! Overigens was dit gebied moeilijk bereikbaar, het terrein steil tot zeer steil en lastig begaanbaar, omdat het gladde en bobbelig verweerde andesietgesteente sterk afgespoeld was en de wortels der boomen er bloot en soms tamelijk los, als een netwerk over heen lagen. Hierop gleden de spijkerschoenen onophoudelijk uit, en als men pech had, greep men in zijn val natuurlijk juist een gedoornde liaan om zich vast te houden!

De reeds genoemde Sibela, waarvan de hoogte tusschen de 2000 en 2300 m wordt opgegeven, wordt zelden beklommen. Een aantal jaren geleden waren er voor het laatst Europeanen boven geweest, naar ik hoorde officieren van een of ander Gouvernements-vaartuig. BERNSTEIN heeft als eerste Europeaan en natuuronderzoeker in het begin van 1861 de beklimming geprobeerd, maar door den regen kwam hij, zooals bij opgeeft, niet hoger dan ca 1400 m. In den lateren tijd, nl. in 1915 heeft de geoloog Prof. BROUWER den berg niet alleen beklommen, maar zelfs getraverseerd naar ik meen. In elk geval zal men begrijpen, dat er van paden geen sprake is; verder is de bevolking absoluut ongenegen ook maar de minste assistentie bij een dergelijke onderneming te verleenen. Gelukkig werd mij de niet genoeg te waardeeren hulp aangeboden door den Controleur en mijn gastheer, den Heer COSTER. Ik verkoos de laatstgenoemde, en zoo vertrok ik op een mooien ochtend welgemoed, met acht uitgezochte contract-koelies van de Batjan Archipel Mij, den ouden gids Pa' PANSA, oud-contractkoelie van genoemde Mij, maar reeds op wachtgeld, en den Menadoneeschen jager, luisterende naar den mooien Bijbelschen naam van „van” ELIAS. Lezer, ge zoudt hem beleedigen door het „van” achterwege te laten! Hij fungeerde zoo'n beetje als manusje-van-alles en trachtte door veel praatjes deze waardigheid meer luister bij te zetten. Overigens bewees hij goede diensten als tolk, want de koelies spreken vrijwel geen Maleisch, en hun taaltje, het Ternataansch, de „lingua franca” der Molukken, kende ik niet. De menschen, die alle barang op hun hoofden dragen — het pikoelen is hun vreemd — hebben zich gewillig van hun zeker zware en ongewone taak gekweten, want de Ternataan is van huis uit geen o r a n g g o e n o e n g. Ettelijke glaasjes jenever, die van te voren beloofd waren, bleken zoo nu en dan uitermate geschikt om de stemming erin te houden of desnoods de levensgeesten weer op te wekken. Wij trokken van Brangkadollong naar het gehucht Gandasoeli, hier sloegen wij links af en bereikten weldra den boschrand. De rimboe bestaat hier gedeeltelijk uit schrale bamboe met dunne halmen; de prachtige, zware bamboe, zooals onze petoeng op Java, heb ik op Batjan nergens gezien. Op deze bamboe-zône volgt een zeer merkwaardig gebied, dat floristisch gekenmerkt is door een overvloed van *Coffea liberica*-opslag. Hier bevond zich namelijk tientallen jaren geleden de koffie-aanplant der Batjan Archipel Mij, die werd verlaten omdat zij een mislukking bleek. Naar het heet, moet o.m. het overvloedige hemelwater, dat

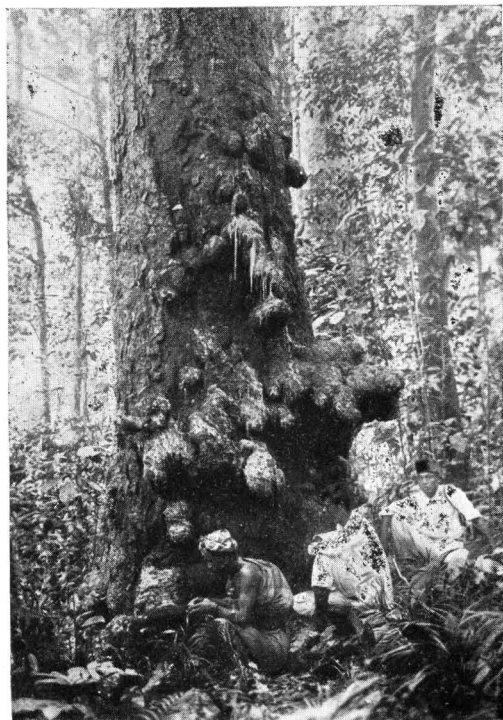

Fig. 10. Damar-boom boven Belam-Belam op Batjan met sterke knobbelvorming t.g.v. langdurig tappen. Op deze knobbels worden telkens nieuwe inkeeringen aangebracht; het uittredende hars droogt in den vorm van ijskegels op.

telkens alles dreigde weg te spoelen, hieraan debet zijn geweest. Deze *liberica*-opslag groeit zeer dicht en daardoor hoog en spichtig; ondanks hun ijlen groei brengen de boompjes in hun topgedeelte nog steeds vruchten voort, die afvallen en weer nieuwen opslag doen ontstaan. Men heeft hier dus te doen met een bijna zuivere *liberica*-formatie, slechts met weinig andere planten of boomen er tusschen, en men krijgt den indruk, dat hier de *liberica* een blijvend, althans een langdurig

Fig. 11. Een jongere getapte damar-boom. De afgescheiden en opgedroogde hars wordt afgekrabt en in een opgevouwen palmbiad opgevangen.

bestanddeel van een Moluksche planten-associatie is gaan vormen. In planten-geografisch opzicht zeker een groote merkwaardigheid, die misschien eenig in haar soort is! Wij passeerden nog de laatste ruïnes van het oude etablissement en zagen zelfs de overblijfselen van machinerieën. Onwillekeurig beseften wij, dat wij hier te doen hadden met een der keerzijden der Hollandsche koloniale landbouwgeschiedenis, zooals er helaas zoo velen zijn, die uiteindelijk geen ander resultaat hebben gehad dan dat zij den geldschietters in patria groote verliezen hebben berokkend. Trekt men dergelijke verliezen af van de winsten, die de groote landbouw elders in Indië, in tijden van voorspoed heeft gemaakt, dan zal vermoedelijk wel blijken, dat het kapitaal in zijn geheel, slechts een zeer matige rente heeft afgeworpen. Dit verliezen sommigen wel eens uit het oog.

Met dergelijke overpeinzingen betreden wij het ongerepte, majestueuze oerbosch der Molukken. Het is moeilijk, voor een niet-botanicus, om er een goede beschrijving van te geven, of ook slechts

te zeggen waardoor het zich floristisch in hoofdzaak van een regenbosch in West-Java onderscheidt. Maar ik geloof, dat zelfs een botanicus van professie een harde kluif zou hebben aan een definitie van zoo'n bosch. Reeds dadelijk valt op, dat het een geheel ander aspect heeft dan het oerwoud van den Preanger of van de Padangsche Bovenlanden, al regent het hier minstens even hard, zoo niet nog harder dan ginds. De stammen van het meerendeel der boomen zijn niet zoo bijster zwaar ontwikkeld, maar ongelooflijk hoog en kaarsrecht, en daarbij glad en rond. Zwaardere stammen zijn dun gezaaid, kruidachtige planten en heesters als ondergroei niet zoo weelderig ontwikkeld, terwijl de ondergroei in hoofdzaak bestaat uit talrijke jonge boompjes met eveneens kaarsrechte, dunne en zwieperige stammetjes, en met een bebladering, die veelal aan die der Javaansche poespa doet denken. De epiphytenflora is ook niet bepaald weelderig te noemen, lianen zijn evenmin overheerschend. De eenige liaan, die ons voortdurend hinderde, vormde iets

gedoornde, dunne, groene stengels, zoo taai en buigzaam als bindtouw. Men bleef er telkens met zijn schoenen in hangen en struikelde dan natuurlijk, vooral onder het dalen. De plant was weinig bebladerd, het blad moest men bepaald zoeken, zijn enkel-gevinde vorm deed mij denken aan het blad van een legumineoos. Deze samenstelling van het oerbosch maakt, dat een tocht er doorheen héél wat gemakkelijker is dan de beklimming van een of andere vulkaan op Java of Sumatra, langs ongebaande paden. Natuurlijk gebruikten de koelies met elke schrede hun kapmessen; liefst kapten zij daarbij jonge boompjes slechts half af, zeggende, dat dit soort wegmarkeering jarenlang het best behouden blijft. En werkelijk, wij zagen in het begin van den tocht zulke omgebogen, maar in leven gebleven boompjes, die aan de laatste beklimming — van jaren geleden — herinnerden.

Van dierlijk leven ontwaren wij niet veel. Witte kakatoes en roode lories, hier uiterst talrijk, vervullen de lucht met hun krijschend geschetter; een zwarte aap met rudimentairen staart, *Cynopithecus niger*, schommelt eenzaam in het hoge geboomte. Dit dier is de meest Oostelijke vertegenwoordiger van de echte apen, ofschoon WALLACE reeds het vermoeden uitsprak, dat hij vanuit Celebes op Batjan ingevoerd zou zijn. Al deze dieren echter blijven beperkt tot het benedenste gedeelte van het bosch. Nesten van de eigenaardige loophoenders uit het geslacht *Megapodius* — hier a j a m o e t a n geheeten — vonden wij ook in het lagere bosch. Deze vogels deponeren hun eieren op open plekken in het bosch, in groote hoopen aarde, vermengd met plantenresten. Zonnewarmte en broeiing zorgen voor het uitkomen, tenzij de mensch dit, in concurrentie met de talrijke wilde varkens, overbodig maakt. De enkele nesten, die ik zag, waren dan ook alle vernield; het grootste zal een lengte van 3–4 m bij een hoogte van ongeveer 1 m hebben gehad. Wijlen Prof. E. D. VAN OORT uit Leiden heeft de goedheid gehad mij mede te deelen, dat de gewone *Megapodius*-soort van Batjan *M. freycineti* is; deze werd o. a. door BERNSTEIN verzameld, terwijl een tweede soort, *M. wallacei*, er minder algemeen is. Het insectenleven is ook hier weer arm te noemen. Een *Thysonotis*-blauwtje zit op breede Zingiberaceëen-bladeren; als het opvliegt schitteren zijn blauwe tinten prachtig tegen den donkeren achtergrond van het oerwoud. Zwart-gele of zwart-oranje Agaristiden — of zijn het soorten van het Geometriden-geslacht *Milionia*? — vliegen hoog tusschen het geboomte. Daar waar enkele pinang-achtige palmen groeien, maken zwarte *Elymnias*-kapellen rendez-vous, als echte duisterlingen van het sombere oerwoud; hun rupsen leven ook op deze palmen, evenals op rotan.

Overigens duurde het niet lang of pa-PANSA raakte de kluts en daarmee zijn oriëntering kwijt. Hij wist van niets meer en lachte kindsch; — de ouderdom speelde hem parten! Een gelukje was het, dat hij tenminste nog behoorlijk mee tippelde. Nu was zèlf het tracé zoeken het parool, en dat was niet moeilijk. Altijd maar klimmende trokken wij verder, waarbij wij onafgebroken van het kapmes gebruik maakten, de ravijnen vermeden, en al te zware hellingen schuin afsneden. Steeds hielden we iets rechts van den ten minste naar ons gevoel hoogsten top, ongeveer in de richting ESE. Wij schoten goed op en ontmoetten nergens eenige moeilijkheid; het bosch was best begaanbaar. Damar-boomen zagen wij niet, en volgens VAN ELIAS ontbreken zij op den Sibela geheel. Op een zekere hoogte vonden wij afgevallen wilde p a l a-vruchten met een zeer dikken vruchtwand, een opvallend mooi helderrooden arillus en met langwerpige „noten”. De jager vertelde, dat in

dit gedeelte van het bosch, thans nog kebon pala geheeten, de inboorlingen vroeger de noten plukten om er minjak pala uit te bereiden. Reeds BERNSTEIN vermeldt het voorkomen van talrijke palaboomen om en bij de duizend meter; thans zijn er nog slechts weinige over, doordat de bevolking vrijwel alle boomen eenvoudig omgekapt en zodoende vernield heeft. De laatste verrotte stammen zagen wij er nog liggen, duidelijk was te zien, dat zij aan de basis met een bijl bewerkt waren geweest.

Tegen drie uur bereikten wij een klein, vlak plekje, iets beschut, met een helder beekje op enkele meters afstand: — als geknipt om te bivakeeren! Hier sloeg ik mijn tent op, de koelies vervaardigden van takkebossen een soort afdakje voor zich zelf. Pratend en kauwend op harde sago-blokken, die zij slechts in wat water weekten, hurkten zij spoedig bij een knappend vuurtje neer. Een gerookt vischje, overigens ook naar mijn begrippen zéér smakelijk, diende hun als toespijs. Rijst beteekent voor hen slechts versnapering, zoute visch lusten zij niet. Op de plek, waar ik mij ter ruste zou begeven, maakte ik den grond een beetje effen door de grootste steenen te verwijderen, de jager spreidde er een paar palmbladeren over heen, wat oud courantenpapier en ander verpakkingsmateriaal kwam er boven op; dan een stuk zeildoek en mijn dekens, en een patria-blik in mijn regenjas gewikkeld als hoofdkussen-improvisatie, en mijn nachtleger — „lit-de-luxe” in de rimboe — was gereed. Onder deze bezigheden begon het zachtens te druppelen, en van lieverlede openden zich de sluizen des hemels al wijder en wijder. Het werd akelig kil en nat in het regenbosch, spoedig gutste het van alle bladeren en takken. Goddank, dat wij onder dak waren!

Pas met het invallen van de duisternis hield de regen een beetje op; ik plaatste mijn acetyleenlamp — een goede Hollandsche fietslantaarn, die me in de rimboe meermalen onschatbare diensten bewezen heeft — in den ingang van de tent, in afwachting van de dingen die komen zouden. Maar die kwamen niet..... afgezien dan van myriaden allerkleinste mugjes en miertjes, kleine mycetophage torretjes e.d., die echter moeilijk het hart, zelfs van den meest fanatieken entomoloog, kunnen bekoren. Onderwijl begonnen ook de geluiden van het tot nu toe doodstille oerbosch hoorbaar te worden. Eén beest vooral, ik vermoed een sabelsprinkhaan, gilde er zijn tu-tu-tu den heelen nacht door; 't deed me denken aan kwajongens met een kermisfluitje. Er waren tientallen van die beesten in den omtrek; om beurten kwam het geluid van vlak achter mijn tent, dan weer van verderaf. Ik verwenschte die ellendige schreeuwers, en ik zuchtte: had ik er maar eentje van in mijn cyaankaliflesch, bij wijze van schadeloosstelling en tevens van wraakneming!

Den volgenden ochtend was het, zooals steeds op dergelijke tochten, vroeg opstaan. Spoedig na het aanbreken van den dag zette onze kleine karavaan zich weer in beweging, drie koelies achterlatende, waarvan er één beweerde sakit-peroet te zijn. Nu, zooiets kan den beste overkomen: een extra glaasje jenever scheen hem als medicijn volstrekt niet ongelegen te komen, terwijl hem door den jager een soort van buikmassage met petroleum werd voorgeschreven, die hem door de anderen tijdens onze afwezigheid moest worden toegediend.

Wij trokken topwaarts, steeds iets rechts houdend ten opzichte van de vermoedelijke hoofdrichting, door het kletsnatte, kille en sombere oerbosch, passeerden hier en daar een schilderachtig bergbeekje met helder schuimend water — aan

water is er nergens gebrek — maar merkten aanvankelijk niets bijzonders op. Ook de vegetatie veranderde niet noemenswaardig. Hier en daar lagen massa's afgevallen bloemen op den grond, roomkleurige Gesneraceeën en soms ook hoopjes van slanke bloemkronen van een eigenaardige cerise kleur, die telkens aan weggegooide luciferstokjes deden denken. Zoo en-passant hield ik ze eveneens voor Gesneraceeën, maar Dr VAN STEENIS te Buitenzorg meende, dat het ook *Loranthus*-bloemen geweest kunnen zijn. Opeens trok een fraaie aardorchidee onze aandacht; deze bleek van ca 1800 m af tot op het hoogste gedeelte van den berg niet zeldzaam voor te komen en thans stond zij juist in vollen bloei. De bloeiwijze wordt gevormd door een rechten, ongeveer 2-3 voet hoogen stengel, welke aan den top een aantal dicht opééngedrongen, oranjegele bloemen draagt; aan zijn voet is deze bloeistengel omgeven door een aantal groote, breed-lancetvormige bladeren, die onder een schuinen hoek naar buiten gericht zijn. Hoewel het natuurlijk een heel ander soort plant geldt, deed deze orchidee mij onwillekeurig denken aan *Primula imperialis* van den Pangerango, die er eenigszins onder soortgelijke omstandigheden groeit. Dr J. J. SMITH te Oegstgeest was zoo welwillend de plant naar een foto, en op grond van eenig herbariummateriaal, dat door mij te Buitenzorg was achtergelaten en hem ter bewerking werd opgezonden, te determineeren als *Calanthe tunensis* J. J. S., door SMITH het eerst op den berg Toena op Ambon — eveneens op groote hoogte — verzameld. Later is deze fraaie orchidee ook bekend geworden van Boeroe en Ceram. Zij is stellig niet alleen uit een floristisch oogpunt, maar meer nog als een kleurrijk product, een merkwaardig element in deze anders zoo eentonig groene en sombere oerboschflora.

Maar nog een andere, zéér bijzondere ontdekking, en wel van entomologischen aard, werd in dit hoogste gedeelte van het oerbosch gedaan. Ik merkte hier nl. een typische ringboorder-aantasting op, die op allerlei loodrecht groeiende, jonge boompjes van ongeveer vinger- tot polsdikte niet zeldzaam bleek voor te komen. De ringboorder, zooals wij dien op Java van verschillende cultuur- en andere gewassen kennen, is een Hepialide, *Phassus damor* MOORE geheeten, een representant van een zeer merkwaardige vlinderfamilie waarvan de rupsen in dunne of dikke stammen boren, meestal in (of vlak boven) den wortelhals. Zij knagen hier aan den buitenkant een ringvormige goot, die met samengesponnen knaagsel wordt afgedekt. Bij het uitkomen schuift de pop van uit een meer centraal gelegen boorgang hier doorheen. Ik spleet verschillende zulke stammetjes open en het leed geen twijfel, dat zij een typische ringboorderrups bevatten. Ook vond ik een pop, waarbij de eerste sporen van teekening door de vleugelscheeden heen schemerden. Dat was niet de echte *Ph. damor* van Java, en de gedachte flitste mij door het hoofd: zou het soms één der prachtig groene *Phassus*-soorten zijn, — zoo typeerend voor de Australische fauna — waarvan men weliswaar een aantal soorten kent, maar die altijd slechts door hoogst enkele exemplaren in de collecties vertegenwoordigd zijn, omdat zij zoo zelden worden buit gemaakt? Nu, laat ik de gebeurtenissen even vooruitloopen. Dit vermoeden werd bewaarheid. Aan boord van den K. P. M.-stoomer, waarmee ik den terugreis aanvaardde, kwam op 20 Augustus, 's avonds laat, een prachtige Hepialide uit. Kop, thorax en bovenvleugels van het dier vertoonen dat wonderbaarlijke, frissche groen, dat bij deze vlinders meer voorkomt, maar dat helaas zoo slecht te conserveeren is. De achtervleugels

zijn krijtachtig wit, aan de basis eigenaardig teer-roze, evenals het voorste gedeelte van het achterlijf. De achterste helft van het abdomen is weer groen, evenals de anale hoek der achtervleugels. De onderkant van de voorvleugels is in het midden licht steenrood en gaat naar buiten in groen over, die van de achtervleugels is wit, vermengd met lichtgroen. Overigens vertoont de onderkant van den vlinder een sterken glans (fig. 12).

Helaas werd dit dier dadelijk na het uitkomen onrustig; ik doodde het daarom zoo spoedig mogelijk, zette het onmiddellijk op en mocht het, dank zij de prettige tegemoetkoming van den officier-machinist, in de machinekamer laten drogen, waar het binnen een etmaal droog was. Bij nader onderzoek bleek deze

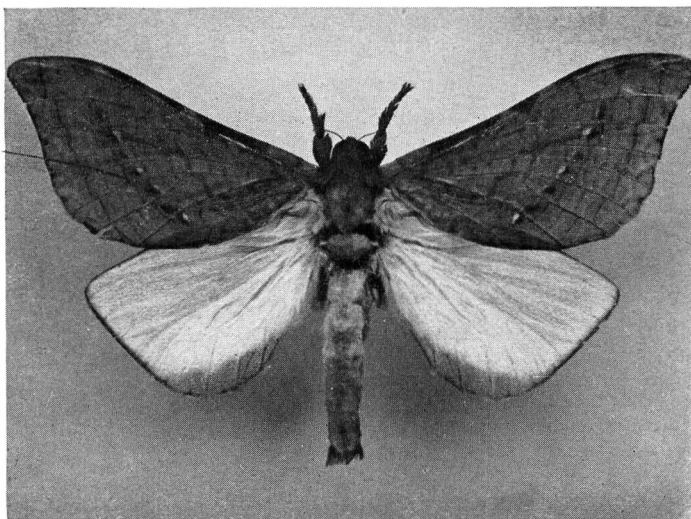

Fig. 12. *Phassus sibela* sp. nov., de ringboorder van den G. Sibela (nat. gr.).

vlinder tot een nieuwe soort te behooren, die als *Phassus sibela* later zal worden beschreven.

Na deze onderbreking weer terug naar den Sibela! Tegen 9 uur 's ochtends bereikten wij een kam, van welk punt af wij de in het SE staande zon precies voor ons konden zien; ook ontdekten wij door het dichte bosch vóór en achter ons de zee. Wij hadden dus een rug bereikt, die vanuit het voorste gedeelte van den bergkam naar het SW uitstraalde. Door dezen rug te volgen, bereikten wij spoedig den kam zelf. Ook deze was gemakkelijk begaanbaar, al was het terrein nogal geaccidenteerd; het ging dus op en neer, maar

omstreeks 11 uur bleken wij het hoogste punt bereikt te hebben. „Sekarang abis goenoeng”, verkondigde de jager, niet zonder een zekere opluchting. Ik drong nog een eind verder door, maar de kam bleek inderdaad te dalen, zoodat verder doormarcheeren dus overbodig was, ofschoon ik wel graag den geheelen kam had willen afloopen, om ergens boven Brangkadollong weer uit te komen.

De vegetatie was hier nog bijna even dicht als elders, uitzicht was er bijna niet en zelfs scheen het mij toe, alsof hier extra zware en hoge boomen groeiden, die ik, gedeeltelijk althans, voor reusachtige Coniferen hield. Ook was er Coniferen-opslag aanwezig, met een sierlijk, *Podocarpus*-achtig blad, dat er aan den onderkant opvallend wit uitzag. Ik nam een takje mee voor Dr VAN STEENIS te Buitenzorg, die het als een *Libocedrus* herkende, in Ned. Indië slechts van Nieuw Guinee bekend. De jonge exemplaren droegen helaas nog geen bloemen en vruchten, welke voor de determinatie der soort onmisbaar zijn. Een typisch alpiene vegetatie ontbrak hier; een rijkbloeiende *Medinella* en veel *Nepenthes* op een open plekje aan den noordkant, en dan een kletsnatte mosvegetatie, zoomede massa's prachtige paddestoelen op rot hout, bewezen, dat wij ons hier in de hogere bergstreken der tropen

bevonden. Van dierlijk leven was hier weer niet veel te bespeuren; het meest trokken de aandacht talrijke plantengallen van zeer verschillenden vorm en omvang, die echter ongetwijfeld alle door galmijten (Eriophyiden) veroorzaakt waren. Een paar vreemdsoortige snuitkevers vormden zoowat de eenige entomologische buit in deze regionen. Hoogere dieren zagen wij evenmin, alleen roken wij de uitwerpselen van bosch- of civetkatten, die hier veelvuldig moeten voorkomen. Ondertusschen was een dikke natte mist komen opzetten, die spoedig in regen overging, zoodat de terugtocht werd aanvaard. Het duurde niet lang of het regende pijpenstelen; het geheele oerbosch werd een stortbad en het water ruischte in stroomen langs de hellingen. Daar was geen beveiliging tegen mogelijk; erdoor dus maar, zoo vlug mogelijk! Wij snelden naar ons kamp, het ijskoude water doordrenkte onze kleeën, sijpelde langs onze huid en sopte in onze schoenen. En het bleef maar doorgieten! Zoo bereikten wij 's middags tegen een uur of halfdrie onze tent, nog steeds in een stroomenden regen. Maar denk nu niet, waarde lezer, dat een warm vuurtje, een heerlijk kopje koffie, droge kleeding en een droog onderdak, hoe primitief ook, ons opwachtten. Wel neen, niets van al die luxe! De achtergebleven koelies vonden wij dicht bijelkaar gehurkt terug. Ze lieten zich onder hun afdak, dat natuurlijk lekte als een mandje, rustig nat regenen; het vuur hadden zij laten uitgaan en naar mijn tent zelfs niet omgekeken. Mijn kampplaats, hoewel met zorg gekozen, was geheel ondergelopen, de bodem van de tent leek wel een modderbeekje. Tot overmaat van ramp deed de tent zijn naam van waterdichtheid geen eer aan, het regende er overal doorheen, al de barang, proviand, kleeding en wat dies meer zij, was zoo goed als verregend. Er was maar één lichtpuntje, en dat was, dat de koelie, die dien ochtend zg. wegens ziekte was thuisgebleven, nu weer geheel hersteld bleek te zijn. Het genezingsproces verloopt bij sommige patiënten zonderling vlug, of laten we maar liever aannemen, dat hier de inwendige jenever- en uitwendige petroleum-therapie wonderen hebben verricht!

Nu waren er maar twee mogelijkheden: of hier nog een nacht doorbrengen, of doormarcheeren. Ik verkoos het eerste, want wij waren moe, de regen bleef onophoudelijk doorkletteren en de bandjirende kali's zouden ons beneden stellig den pas hebben afgesneden. De lezer bespare mij thans een beschrijving van zoo'n troosteloos regendag in de rimboe. Men stelle zich voor wat het beteekent, wanneer de sluizen des hemels den ganschen dag wijd geopend blijven, wanneer men zijn natte kleeën niet behoorlijk kan verwisselen, wanneer men uren en uren in gebukte houding op den scherpen rand van een petroleumblik zit te wachten, terwijl de regen overal door de kleine tent in straaltjes heen lekt en de bodem daarvan in een modderpoel is veranderd. En dan een stel koelies, die zich in zoo'n geval nauwelijks zelf kunnen helpen, laat staan, dat zij van aanpakken weten. Gezegend onze berg-Javaantjes, denk je dan! Een nachtrust — navenant — volgde. Na het invallen van de duisternis hield de regen eindelijk iets op, maar onmiddellijk begonnen ook die schreeuwende beesten weer te gillen. 't Was alsof zij mij nog wilden hoonen met hun onafgebroken getu-tu-tuut.

Den volgenden ochtend behoefden we niet zoo'n haast te maken. Een waterig zonnetje probeerde voorwaar het dichte bladerdak hier en daar te doorbreken, toen onze kleine troep zich in beweging zette. Het dalen ging vlug, altijd het gekapte tracé volgend. De lucht betrok weer, de jager adviseerde vooral niet het woord

„hoedjan” uit te spreken, dan zou het wel droog blijven. Gelukkig, het bleef droog! Tegen 10 uur hadden wij den benedenrand van het wolkendek bereikt en bevonden wij ons tevens in het laagste, minder steile gedeelte van het oerbosch. Een lekker tropisch zonnetje begon op ons neer te stralen, — weldadig deed de warmte aan! Op een rotten boomstam, die door de zon beschenen werd, speelde een *Therates*-soort, een bruine *Cicindelide*, half vliegende, half loopende, krijgertje. De larven van dezen loopkever leven in het rotte hout; zij liggen in boorgangen op den loer naar prooi, zooals de naverwante *Collyris* dit doet in takken, of beter nog, de echte *Cicindela* in den grond. Er was geen tijd voor een langer onderzoek, en eerlijk gezegd speet me dit toen niet eens zoo erg, ofschoon ik het nu wel betreurt. Want men wordt op het laatst zoo „beurs” op zoo’n tocht, vooral door het geforceerde dalen, waarbij men met elke schrede terdege moet oppassen niet te struikelen. Ik verlangde het meest om spoedig thuis te zijn en mij te kunnen ontdoen van mijn broeierige, bemodderde kleedij. Natuurlijk, zoo en-passant werd nog wel het een en ander medegenomen; er kroop bijv. een vrij groote *Erotylide*, *Coptengis sheppardi* PASC. — zwartgroen met aanduiding van oranje vlekken op de dekschilden — bij massa’s op nat, vermolmd hout rond. Die soort zag ik trouwens al eerder; zij schijnt een typeerend faunistisch element dezer eilandengroep te zijn. Bij tientallen tegelijk verdwenen zij in mijn zaagsel met azijnaether. Maar een enkele *Delias*, die tusschen de boomen fladderde, of het blauwtje, dat onzen weg kruiste, liet mij nu vrij koud. Om 11 uur bereikten wij te Gandasoelie weer de bewoonde wereld, nieuwsgierig aangestaard door de weinige inlanders, die dit gehuchtje bewonen. De Sibela lag nu achter ons; een zware wolkenbank drukte onheilspellend tegen zijn flank en onttrok het hogere gedeelte aan onze blikken; diep donkerblauw stak de benedenhelling ertegen af. Nu begint het daarboven weer te regenen, merkte VAN ELIAS op!

Drie dagen later zat ik op de boot naar Ambon. Het eiland Batjan vervaagde in blauwachtig waas. Lang nog bleef ik staren naar den Sibela, totdat het hoogste topje daarvan achter de wolken verdwenen was. Nieuwe plannen, nieuwe indrukken, namen mijn gevoelens en gedachten alweer in beslag.

Wanneer heden, na meer dan vier jaar, mijn gedachten terug gaan naar dien zeldzamen tocht, dan is het wel de herinnering aan den geweldigen regenval, die mij het meest is bij gebleven. Dat de Sibela zoo bijzonder regenrijk is, weet op Batjan iedereen. Geen wonder; aan drie kanten is de berg door zeeën omringd, ongehinderd condenseert zich op zijn hellingen de waterdamp die de tropische zon uit die zeeën doet oprijzen. Toekomstige beklimmers doen goed hun plannen en berekeningen hierop te baseeren en hun uitrusting daarmede in overeenstemming brengen.

Ten slotte de vraag, die menigeen zich misschien wel zal stellen: waarom en met welk doel onderneem je toch zoo’n tocht? Het antwoord hierop weet ik niet precies. Ik heb zoo vaak in de rimboe gezworven, bijna geen bergtop op Java is mij onbekend gebleven, en als ik nog eens de kans krijg, zit ik weer in de rimboe. Er is iets onbekends, iets geheimzinnigs, dat zich niet onder woorden laat brengen, maar dat aantrekt als een magneet. Een bepaald doel had ik, althans op dien eersten tocht, ook niet, of beter gezegd, het eenige doel was de tocht zelve, en deze was van zuiver oriënteerenden aard. Vindt of registreert men iets van belang, welnu dan is dat zuivere winst; nader onderzoek kan eerst plaats vinden,

wanneer dezelfde tocht herhaald wordt en er bij voorbaat op gerekend wordt.

Tot besluit een lijst der natuuronderzoekers, die op Batjan hebben vertoefd, en voor belangstellenden en latere bezoekers een opsomming van de voornaamste literatuur, beide alleen voor zoover ze mij bekend zijn geworden en daarom allicht voor aanvulling vatbaar. Van de onderzoekers zijn te noemen: BLEEKER (1855) en WALLACE (1858-59), die zoölogisch, BERNSTEIN (1860), die in hoofdzaak ornithologisch, RIBBE (1885), DOHERTY (1892) en PLATEN ($\pm$ 1900?), die entomologisch, KÜKENTHAL (1895), die marien-zoölogisch, en BROUWER (1915) die geologisch hebben gewerkt. Planten werden op Batjan verzameld o. a. door TEYSMAN & DE VRIESE (1859-60), BECCARI (1875), WARBURG (1888), BOERLAGE & SMITH (1900) en den houtvester S.P. HAM.

Literatuur: A. R. WALLACE: *The Malay Archipelago*, 1872. — RIBBE: *Iris*, 3, 1890. — H. A. BERNSTEIN: *Tijdschr. Ind. Taal-, Land- en Volkenk.*, 14, 1864, blz. 399. — W. KÜKENTHAL: *Abh. Senckenb. Naturf. Ges.* 22-25, 1896-1903. — W. PH. COOLHAAS: *Tijdschr. Ind. Taal-, Land- en Volkenk.*, 63, 1923, blz. 474. — W. PH. COOLHAAS: *Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. Ned. Ind.*, 82, 1926, blz. 403 (met kaarten).

Wageningen (Holland).

Prof. Dr W. ROEPKE.

NASCHRIFT. — Dr J. VAN DER VECHT te Buitenzorg vestigt onze aandacht op het feit, dat de opmerkingen van Prof. ROEPKE over het voorkomen en de verspreiding van „*Vespa cincta affinis*” (vgl. het eerste stuk, in de vorige afl., blz. 82) de volgende wijzigingen behoeven.

Door Prof. BÉQUAERT is kort geleden uitgemaakt, dat *Vespa cincta* en *affinis* duidelijk verschillende soorten zijn (eerstgenoemde moet tegenwoordig *V. tropica* L. heeten!). Op Java komt alleen deze soort voor. De ter plaatse door Prof. ROEPKE bedoelde wesp is blijkbaar *V. affinis* F., die op een aantal eilanden in de Molukken is gevonden. Zoowel van *V. tropica* als van *affinis* leven variëteiten op Nieuw Guinee, zoodat het geslacht *Vespa* dus ook in de fauna van Nieuw Guinee vertegenwoordigd is. RED.

TENTOONSTELLING „RONDON MOOI SEMARANG”.

De afdeeling Semarang heeft ter eere van haar 5-jarig bestaan en tevens als propaganda een tentoonstelling georganiseerd, die zij genoemd heeft „Rondon mooi Semarang”, daarmede willende te kennen geven, dat op deze tentoonstelling van vele natuurhistorische afdeelingen alleen datgene tentoongesteld zou worden, wat men op een week-end of een eendaagschen tocht vanuit Semarang in de natuur te zien kan krijgen.

Wel waren terwille van de grootere attractie ook planten opgenomen, die gekweekt kunnen worden in Semarang, en daardoor was er dan ook een afdeeling Potplanten en Cactussen, benevens een afdeeling Orchideeën. En voor wat men pleegt te noemen „het groote publiek” waren het juist die twee stands, die het meest de aandacht vroegen.

Maar de ware natuurliefhebbers waren juist te vinden bij de afdeeling Wilde planten en Vloedboschvegetaties. En dit was zeker een van de stands, waaraan veel voorbereiding, veel liefde voor de natuur en veel plantenkennis te pas is gekomen. Immers, er waren uitsluitend wilde planten, die hier in Semarang langs de wegen van het bij ons — Semarangers — met recht zoo geliefde Heuvelterrein groeien, vertegenwoordigd. Het overgrootste deel der wandelaars — en dat zijn er op zichzelf al niet veel — kent deze planten heelemaal niet. Het was dan ook een zeer geslaagde afdeeling.

De Vereeniging zelf had haar stand verlucht met een groote kaart van Midden-Java, waarop in kleuren de tochten der 5 jaren waren aangegeven. Verder een tabel met een opsomming der tochten, vele vergrootingen van de mooiste foto's